
Is-Semantika

Tarcisio Zarb

Is-semantika hi l-istudju tat-tifsira tal-kelma. Hawnhekk tinteressana t-tifsira tal-kelma u tas-sentenza. Ma nistghux nghidu li hemm xi kelma li t-tifsira taghha hi wahda u wahda biss. B'dan il-mod dak li fil-Malti nirreferu ghalih bhala 'sigġu' kien jibqa' 'sigġu' dejjem, iżda bit-Taljan nghidulu 'sedia', bl-Ingliż nghidulu 'chair', bl-Gharbi nghidulu 'maqghad' u bil-Ġermaniż nghidulu 'stuhl'. Dan juri li kull kelma tghix indipendentement mill-oġġett li tirreferi ghalih. Kull kelma hi prodott ta' drawwiet u konvenzjonijiet.

Il-maghruf Humpty Dumpty ta' *Through the Looking Glass* ma kellux raġun meta qal li kelma tfisser dak li rridha tfisser, xejn aktar u xejn anqas. Li kieku kellna noqogħdu ghal din id-definizzjoni konna naslu ghal tahwida shiha, għax filwaqt li nghidlek bhallikieku 'Gibli dik it-tuffieha' ġo mohhi jkolli t-tifsira 'Kul dik il-laringa'.

Tajjeb inżommu f'mohħna li meta niġu biex nitkellmu dwar it-tifsira, irridu nżommu f'mohħna li kelma jista' jkollha t-tifsira konċettwali kif ukoll it-tifsira assoċjattiva. Konċettwali tirreferi ghal dawk il-komponenti tat-tifsira li huma essenżjali u bażiċi; eżempju, it-tifsira konċettwali ta' 'labra' hija strument bil-ponta u li jaqta'. Madankollu 'labra', nistgħu nassoċjawha wkoll ma' xi hadd li m'għandux kwiet, jiġifieri, qieghed fuq il-labar, li tfisser, qieghed fuq ix-xwiek. Il-poeta u dawk li jagħmlu r-reklami, m'għandniex xi nghidu, huma interessati hafna li jqajmu t-tifsiriet assoċjattivi tal-kliem.

Ta' min jistaqsi kif tista' s-semantika tghinna biex nifhmu xi haġa dwar in-natura tal-lingwa. Dawn l-eżempji li ġejjin jistgħu jifgħu dawl fuq dan is-suġġett, minhabba l-istess 'strambezza' tagħhom.

- (i) Il-hamburger kiel ir-raġel.
- (ii) Il-klieb tal-but qed jistudjaw il-lingwistika.
- (iii) Il-mejda kienet qieghda tisma' l-mużika.

Harsa mill-qrib lejn dawn, turina li m'hemm xejn stramb fl-istruttura

sintattika taghhom, i.e., il-mod kif inhuma ffurmati s-sentenzi. Fil-fatt l-ewwel eżempju, hu mibni fl-istess mod 'Ir-raġel kiel hamburger'. Allura, x'hemm hażin f'dawn is-sentenzi? Iċ-ċans hu li l-istramberija qiegħda fil-komponenti tat-tifsira konċettwali tan-nom 'hamburger' li jvarja hafna meta daww jintużaw bhala suġġett tal-verb 'kiel'. It-tipi ta' nomi li jistgħu jkunu suġġetti tal-verb 'kiel', iridu juru entitajiet li huma kapaċi jieklu. In-nom 'hamburger' m'għandux din il-karatteristika. Mhux bhan-nom 'raġel'. Huwa minhabba f'hekk li l-ewwel sentenza tinħass stramba.

B'dan il-mod nistgħu nġhidu li biex nom ikun jista' jintuża bhala suġġett tal-verb 'kiel', irid ikun ta' xi haġa animata (hajja). Nistgħu naqsmu l-komponenti tat-tifsira b'żewġ modi:

(+) ANIMATA	(-) ANIMATA
(xi hadd li għandu l-hajja)	(xi hadd li m'għandux hajja)

Jekk int tingħata kliem bħal mejda, baqra, tifla, mara, tifel u raġel, tista' taqsamhom f'dawk animati umani, irġiel, adulti. Hekk tkun tista' tara liema huma daww in-nomi li semantikament se jinħassu strambi.

Madankollu mhux dejjem faċli li ssib x'inhuma x-xejriet ewlenin tal-kliem inkwistjoni. Tajjeb inżommu f'moħħna li waqtiet meta niġu biex nagħtu tifsira nużaw dik li l-lingwisti jsejġu relazzjonijiet lessikali, eżempju, it-tifsira ta' 'baxx' hija dak li mhux għoli, it-tifsira ta' 'heba' hija satar, it-tifsira ta' 'margerita' hija tip ta' fjura.

Dawn li ġejjin huma eżempji ta' **relazzjonijiet lessikali**. Is-*sinonimi* huma forum ta' tifsiriet li huma relatati ma' xulxin. Hekk nġhidu ahna l-kliem:

wieġeb	=	irrisponda;
berah	=	ftuh;
serva	=	seftura;
libertà	=	ħelsien;

Ta' min iżomm f'moħħu li l-idea ta' '*stessizmu*', f'dik li hi tifsira mhux dejjem tfisser '*stessizmu*' komplet. Hekk nġhidu ahna f'dan l-eżempju li ġej, 'irrisponda' tfisser differenti minn 'wieġeb', eżempju:

Mario wieġeb lill-ġhalliem.
Mario irrisponda lill-ġhalliem.

Eżempju iehor insibuh fl-*antonimija*. Dawn huma żewġ forum ta' tifsiriet opposti, kif nistgħu naraw minn dawn l-eżempji:

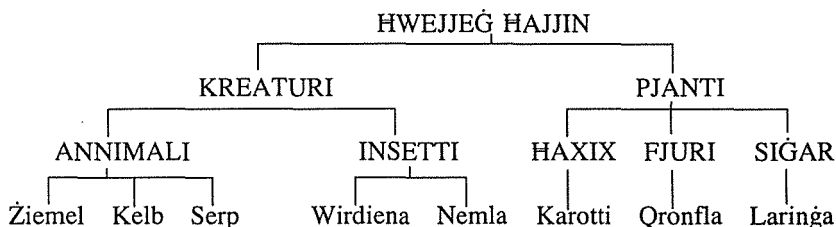
twil	=	qasir;
ikrah	=	sabih;
xih	=	zaghżugh;

L-antonomija tinqasam fi tnejn, jiġifieri, dik *gradabbli* u dik li *mhijiex gradabbli*. Eżempju ta' antonomija gradabbli nistgħu neħduh minn 'kbir – żgħir' u tista' tintuża f'kostruzzjonijiet komparattivi: akbar minn – iżgħar minn. F'kostruzzjonijiet mhux gradabbli, in-negattiv ta' membru minnhom jimplika lill-iehor. Hekk ngħidu ahna: 'Dak ir-raġel mhux mejjet' tfisser 'Dak ir-raġel huwa haj'.

Meta t-tifsira ta' forma waħda hi inkluża fit-tifsira ta' l-oħra, ir-relazzjoni hi deskritta bħala *iponimija*, eżempju:

qronfla	=	fjura;
kelb	=	animal;
poodle	=	kelb;
banana	=	frotta;

Il-kunċett ta' '*inkluzjoni*', li hu involut hawnhekk, hi l-idea li jekk kwalunkwe oġġett hu qronfla, għalhekk, neccessarjament huwa fjura. Mela t-tifsira ta' fjura hi inkluża fit-tifsira. Meta nqisu dawn ir-relazzjonijiet ta' iponimija ahna nkunu qed inharsu lejn it-tifsiriet ta' kliem waħda fuq l-oħra. Hekk ngħidu ahna, il-kliem li ġej, jekk inqegħduhom taht xulxin, naslu għal din it-tabella:

Minn din it-tabella nistgħu ngħidu li ziemel huwa iponemu ta' animal jew li nemla hija iponemu t'insett.

L-idea ta' iponemu twassal l-idea ta' tip, bħal meta wiehed jgħid *poodle* li hu tip ta' kelb. Hafna drabi jiġri li n-nies kulma jkunu jafu dwar tifsira ta' kelma hija li din tkun l-iponemu ta' terminu ieħor. Bħall-kelma *poodle* ma nkunux nafu hlief il-fatt li dan hu biss tip ta' kelb.

Insibu wkoll modi oħra kif niddekrivu r-relazzjonijiet tal-kliem fil-lingwa. Hemm dik li tissejjah *omofonija*, kif jidher mill-eżempji:

dar	=	dahar;
żgħar	=	żahar;
sengħa	=	sena;
hadd	=	ħadt;
sema'	=	sema;
kolla	=	kollha;

xahar	=	xaghar;
nhar	=	nar;
bela'	=	belha;
kerha	=	kera;

Barra minn hekk insibu wkoll l-*omonimija*. Dan kliem li jinkiteb l-istess imma jkollu tifsira għal kolloxx differenti: Eżempji

bank (kċina)	=	bank (flus);
ghajn (ilma)	=	ghajn (wiċċ);
lift (haxixa)	=	lift (mekkaniżmu għal tluġh u nżul)
bahħar (iffumiga)	=	bahħar (innaviga);

Insibu wkoll il-*polisemija*. Din nistgħu nqisuha bħala forma waħda (miktuba jew mitkellma) li jkollha hafna tifsiriet u li jkollhom x'jaqsmu ma' xulxin b'diġ li l-lingwisti jsejġu estenzjoni. Eżempji:

ras	=	parti ta' fuq tal-ġisem; kap; ras il-mejda;
sieq	=	parti mill-ġisem; sieg ta' siġġu; sieg is-sodda;
widna	=	parti mill-ġisem; widnet il-kikkra; widna (għakbin)
ghajn	=	parti mill-ġisem; ghajn tal-labra; ghajn ta' l-ilma;

Irridu nżommu f' mohħna li ċerti aspetti tat-tifsira ma jgħux biss mit-tifsiriet tal-kliem iżda minn dak li jissejġah l-istudju tal-*prammatika*. Dan ifisser it-tifsira li l-kelliemi jkollu f' mohħu. Hekk ngħidu ahna, wiehed jinduna li jekk jara miktub fuq il-hajt 'Fergħa ta' bank' jinduna li dan hu bank tal-flus u mhux xi bank li toqghod bil-qieghda fuqu. L-istess ngħidu għall-fergħa. Din hija parti minn hafna banek oħra u mhux fergħa ta' siġra.

F'dan it-tip ta' studju rridu nżommu wkoll il-*kuntest lingwistiku* jew il-komunità-test. Il-komunità-test ta' kelma huwa dak il-kliem li nsibuh fl-istess frazi jew sentenza. M'għandniex xi ngħidu, li dan il-komunità-test għandu effett qawwi fuq dak li naħsbu li l-kelma tfisser. Hekk il-kelma 'ghajn'. Fis-sentenzi li ġejjin nifhmu t-tifsira tal-kelma 'ghajn' fil-kuntest lingwistiku:

- eż. 1. Marija sejra tixrob l-ilma mill-ghajn.
Marija għandha ghajn hamra.

- eż. 2. Kelina għandha l-faċċata fuq il-fil.
Tkellimnix għax ittellifni l-fil.
- eż. 3. Dari konna mmorru l-knisja kuljum.
Dari fiha hafna lussu.
- eż. 4. L-ewwel Ġimgha tax-xahar mur il-quddies.
It-tifla għandha xagħar twil.
- eż. 5. Illum s-sema ikħal.
Sema' l-priedka mill-bidu sa l-aħħar.

Il-kuntest fiżiku wkoll għandu sehem importanti fl-interpretazzjoni tal-kliem. Kelma li ssibha miktuba fuq haġt tal-knisja tfisser mod u fuq haġt ta' skola tfisser mod ieħor.

Hemm ċertu kliem li biex tifhmu trid tkun taf mhux biss il-kuntest fiżiku imma anke l-post fejn tintqal il-kelma. Dawn jissejhu *espressjonijiet dejtici*. Fost dawn insibu: hawn, hemm, dan, dak, issa, imbagħad. Dan il-kliem barra mill-kuntest tiegħu jkun vag għall-aħħar. Dan jghodd ukoll għall-pronomi personali, bħal, jien, int, eċċ. Kelma bħal, hawn, hija espressjoni dejtika (mod kif tindika jew turi permezz tal-lingwa).

Insibu wkoll *pre-suppożizzjonijiet*. Meta kelliemi juża espressjoni deiktika bħal, hawn, f'ċirkustanzi normali tkun qiegħda taħdem bl-assunzjoni li s-semmiegħ jaf għal liema post qed jirreferi. Dan ifisser li meta aħna nitkellmu kontinwament nibnu l-messaġġi lingwistiċi tagħna fuq il-bażi ta' l-assunzjonijiet dwar dak li s-semmiegħa tagħna jkunu jafu diġà. Jekk wiehed jghidlek "Huk qiegħed jistenniek barra", din turi l-assunzjoni li inti għandek huk. Jekk wiehed jistaqsik "Meta waqaft tpejjep?", il-kelliemi jkun qed jippreżumi li inti kont tpejjep. Dawn huma pre-suppożizzjonijiet.

Atti tat-Tahdit (*Speech Acts*):

S'issa qisna biss xi modi li bihom nistgħu ninterpretaw it-tifsiriet ta' sentenzi f'termini ta' dak li l-kelliemi ta' dawk is-sentenzi ried iwassal. Dak li ma tkellimniex fuqu hu l-fatt li aħna bħala regola nkunu nafu kif se niġu interpretati. Fi kliem ieħor inkunu nafu l-att li se jagħmel kelliemi meta jghid sentenza. It-terminu att tat-tahdit jirreferi għall-"azzjonijiet" bħal dawk ta' talb, kmand, mistoqsija u informazzjoni.

Fit-tahdit tagħna waqtiet inkunu diretti u oħrajn indiretti:

Eżempji tat-tahdit dirett: "Iftah il-bieb";
"Aghlaq haqkek";
"Tini żewġ liri".

Eżempji ta' atti tat-tahdit indiretti:

“Ma taghmilx hazin li taghlaq il-bieb”;
“Xi tghid kieku għal mument noqogħdu kwieti?”
“Jimporta jekk joghgbok tahseb fija?”

Fil-kuntest Malti hafna drabi għandna t-tendenza li nużaw l-atti tat-tahdit diretti.

Analizi tad-Diskors:

Minkejja l-mod kif il-bniedem jgħid haġa u jinftiehem haġa ohra, minkejja li ma ngħidux affarijiet u niftiehmu xorta waħda, fit-tahdiet ta' bejnietna dan juri kemm hi kumplessa taħdita ta' bejnietna. L-istudju ta' dawn il-ħwejjeg jissejjah analizi tad-diskors (*discourse analyzes*).

Meta nippruvaw nifhmu kif ahna jirnexxilna naghmu sens minn dak li naqraw, nifhmu dak li l-kelliema jfissru minkejja dak li jgħidu, nagħrfu diskors ċar minn iehor imhawwad u kif fl-istess hin jirnexxilna niehdu sehem f'dik l-attività kumplessa li nsejnhulha “taħdit”, ahna nkunu qegħdin naghmlu dak li jsejnhulu “analizi tad-diskors”.

Interpretazzjoni tad-Diskors:

Minkejja li ċertu kliem li naraw miktub mhux dejjem ikun komplut u waqtiet ikun hemm iehor mimli żbalji grammatikali u ta' l-ortografija, ahna xorta waħda nifhmuh. Fi kliem iehor ahna nkunu kapaci naghmlu “interpretazzjoni tad-diskors”. Jekk ahna naraw poster f'gurnal lokali – “Hruq f'Bormla” – ninterpretawh li jfisser li f'Bormla kien hemm xi dar li hadet in-nar. Jekk f'bieb il-knisja tara “Kmiem qosra mhux permessi” – inti tinterpretaha li mhux suppost tidhol il-knisja bil-kmiem qosra u mhux il-qmiem qosra ma jistgħux jidhlu l-knisja.

L-istess jghodd għall-fatt li, minkejja l-iżbalji grammatikali, ortografiċi u sintattiċi, ahna xorta waħda jirnexxilna nifhmu ċertu kitba bħal ngħidu ahna, ċertu komponimenti ta' tfal batuti jew xi ittri li nirċievu minn xi emigranti Maltin.

Koezjoni (Għaqda)

Meta niġu biex ninterpretaw test ahna nagħtu kas tal-mod kif sentenza tintrabat ma' ohra. Hekk, ngħidu ahna, ‘Missieri xtara karozza. Huwa nefaġ somma ġmielha. Din inbiegħet hmistax wara għax falla.’

B'dan l-eżempju nsibu hafna kliem bħal pronomi personali u mehmuzin, nomi, verbi, eċċ li jagħqu t-test flimkien. Din tissejjah 'Koezjoni'. Dan ma jfissirx, madanakollu, li l-koezjoni waħedha hi biżżejjed biex tohqoq sens. Dan jidher mit-test li ġej:

'Missieri xtara karozza.'

'Dal-ghodu qomt imdejjaq.'

'Tessie sejra l-baħar.'

Minkejja li f'dan it-test hemm elementi koeżivi xorta waħda m'hemmx dik li tissejjah koerenza.

Tajjeb inżommu f'moħħna li aħna nifhmu lil xulxin mhux bilfors għax haġa tkun karatteristika tal-lingwa imma minhabba xi haġa li teżisti min-nies. Aħna ninterpretaw dak li nisimghu. Fil-fatt aħna l-hin kollu nippruvaw naslu għal xi tip ta' interpretazzjoni kif naraw minn dan l-eżempju:

TESSIE: "Telefown";

ĠANNI: "Issa? Qed ninhasel!";

TESSIE: "Orrajt, orrajt".

Minn dan id-diskors nikkonkludu li Ġanni ma jstax iwieġeb it-telefown minhabba li qed jinhasel u minhabba f'hekk Tessie tifhem dak li l-istess Ġanni ma qalx.

Minn dan ninnutaw li hafna mill-informazzjoni li ngħaddu lil xulxin ma ngħadduhiex bil-lingwa.

Tarcisio Zarb huwa għalliem u Uffiċjal Edukattiv fit-Taqsima tal-Kurrikulu, fid-Divizjoni ta' l-Edukazzjoni. Huwa awtur ta' kotba bħal "Folklore of an Island", studju dwar il-folklor tal-krizi, "Il-Miġra", antologija kritika ta' poeżiji u "Il-Poeżija Moderna", studju kritiku tal-poeżija moderna Maltija.